

Ciril Zlobec

Kaj lahko stori literatura danes?

*Je hudó, a ni najhuje,
če se zruši svet,
če pa človek se sesuje,
kdo naj ga sestavi spet?*

(*Svet in človek*, 1990)

Ko sem lansko jesen oddal Študentski založbi svojo šesto knjigo esejističnih in publicističnih zapisov, nastalih, razen enega, v obdobju po osamosvojitvi, se mi je kot skupen naslov zanj ponudila sintagma *Med utopijo in skepsa*, ki se mi kot rdeča nit pretika iz razmišljanja v razmišljanje in mi tudi ta trenutek stopa v misel, ko skušam ustreči glavnemu in odgovornemu uredniku Sodobnosti, prijatelju Evaldu Flisarju, naj napišem, čeprav še tako kratek, kolikor mogoče aktualen uvodnik za revijo, pri kateri sem tudi sam polnih trideset let nabiral svoje uredniške izkušnje, ves čas na nezanesljivi plovbi med Scilo in Karibdo skozi neizbežne uredniške težave in zamere. Od številke do številke sem vsa leta tehtal, kaj lahko sam ponudim v morebitni razmislek drugim, s čim me drugi in razmere silijo, da se jim z večjo ali manjšo tenkočutnostjo kot urednik odzivam.

Večkrat me premaga skušnjava, da neobvezno, celo manj kot za intimno osebno uporabo, skušam razbrati smer in poudarke sedanje, "Flisarjeve" Sodobnosti ter jih primerjati s temeljno smerjo in najpogosteje ponavljajočimi se poudarki iz "mojega" sodobniškega obdobja. Namreč: naj bo revija še tako usmerjena v literaturo, kot je Sodobnost, se iz določene razdalje vendarle pokaže, da se najpogosteje prav skozi

svojo govorico, torej skozi literaturo (in vse, kar pri Slovencih ta pojem zajema) posredno ali neposredno odziva na temeljna eksistencialna vprašanja naroda v vsakokratnem času. Tako pred desetimi, dvajsetimi, tridesetimi leti kot danes.

Slovenska družba se praviloma dvigne najvišje, pogosto celo visoko nad sebe samo, prav v času in razmerah, ki omogočajo, ponujajo in hranijo takšno ali drugačno utopijo, v kateri prepoznavamo resnični ali umišljeni najboljši del sebe ali celo sebe v prihodnosti, ki pa se zmerom, praviloma, začanja prav z nami in zmerom prav ta trenutek. Ali je sploh možna upanje zbujujoča utopija zunaj nas?

Radi se namreč vdajamo (pa ne samo mi) samovšečnemu občutku, da smo prav mi tisti, ki smo nekaj usodno pomembnega in vrednejšega ugledali više in dlje kot kdor koli pred nami, da smo prav mi tisti, ki da smo v sebi našli toliko moči in modrosti, da smo zmogli uresničiti "tisočletne sanje", kot radi drug za drugim ponavljamo, vseh tistih, ki so jih sanjali pred nami, ne da bi jih mogli tudi uresničiti. Vse kaže, da smo še zlasti majhni narodi nadvse nadarjeni ustvarjalci velikih utopij, ki jih v vsakdanjem političnem žargonu raje imenujemo *vizija*, kar je bolj zavezujoča, mobilizacijsko bolj uporabna oznaka.

Pa vendarle: prav listanje po literarnih revijah nam v njihovi kontinuiteti ob obilju utopij razkriva tudi njihovo šibko verodostojnost, kredibilnost v naši kolektivni zavesti. Malo je utopij, ki bi premogle daljši rok trajanja, čeprav jih radi opremljamo s stoletnim življenjem. Še v večjo lahkoto, kot jih ustvarjamo, si svoje utopije, svoje sanje, svoje vizije sproti, včasih že kar travmatično temeljito, tudi sesuvamo. Prva leta po drugi svetovni vojni z resigniranim samoočitanjem: *Ali smo se za to borili?* Zdaj z razočaranim samo-spraševanjem: *Ali je to demokracija? Ali je to Evropa? Pozabljamo na socialo? Smo kulturo odpisali?*

Čas, skozi katerega ta trenutek potujemo, je namreč v vse smeri pluralen, predvsem pa pluralen z iluzijami, ki jih sproti produciramo in se jih oklepamo, ker brez njih preprosto ne bi vedeli, kam in kod ob poplavi potencialnih možnosti in ob težavah, ko si katero izmed njih izberemo in jo poskušamo uresničiti, še pogosteje: ko pričakujemo, da se nam bo kar tako, sama po sebi uresničila. Zato so velika razočaranja največkrat le druga plat medalje neuresničenih utopij, ponujenih "vizij", ki se nam ves čas neulovljivo odmi-kajo. Sam vidim ob tem nepogrešljivo odsotnost ustrezne

mere skepse, ki bi nas sproti opozarjala, kaj je od neuresničljivega vendarle uresničljivo, od nedosegljivega dosegljivo.

V tem histerično kaotičnem medprostoru med zamaknjanim videnjem in vsakdanjo realnostjo se je znašla (se vanj umaknila ali bila vanj potisnjena), vsaj tako se zdi, resnejša sodobna literatura. Tudi slovenska. Tudi tista, ki jo prebiram v *Sodobnosti*. Globalizacijska civilizacija, v katero smo sicer šele dobro stopili, nam vendar že dovolj dolgo kroji našo usodo. Literatura se ne napaja več od "velikih" idej, ki so, v dobrem in slabem, osmišljale, pa tudi tragično maličile, vse prejšnje stoletje, svobodno tržišče, svobodno kroženje ljudi in kapitala ni več ideja, ampak kapitalska računica, edina, vse obvladujoča politika našega časa. Celo možna kritika te realnosti v literaturi, kot se je dogajalo v preteklosti, ni več možna, ne zato, ker bi bila prepovedana, ampak ker je v svoji doslej znani obliki anahronistična, prav zato, ker je družba brezidejna, je samo še "čista" (čeprav v resnici umašana) praksa. Proti komu ali čemu naj dvigne pisatelj, pesnik svoj glas? Nadvse simptomatično: protest, ne individualen, ampak množičen, edini medijsko odmeven in učinkovit je lahko le zabavnoglasbena kultura z mednarodno zvezdniško udeležbo, organiziran nastop zvezd in zvezdnikov tistih glasbenih in pevskih zvrsti, ki medijem prinašajo zaradi svoje enormno povečane gledanosti in poslušanosti realen dobiček, heterogeni milijonski javnosti pa – zabavo. Omamljajočo zabavo. Takšen je zagotovo bil kombinirani megakonzert v evropskih prestolnicah prve tri dni julija letos, sicer pod nadvse pomenljivim geslom o odpisu dolgov in takojšnji pomoči umirajoči Afriki. Nastaja vtis, da je v današnji globalni civilizaciji edina možna kultura, tudi z mogočno kritiško sporočilnostjo, medijska kultura, ki je hkrati tudi zabava. Učinkovit etični protest je torej možen samo prek zvezdniške zabave z rekordnim številom občinstva.

Morda se čudno sliši, pa vendar: smisel literature, ki danes ni nič manjši, kot je bil v preteklosti, le da mora iskati in odkriti na povsem drugi ravni: na ravni ponovne identifikacije človeka našega časa, ki je eksistencialno prisiljen, da se ukvarja z vsem, kar je zunaj njega, a ga vse bolj določa, omogoča in onemogoča hkrati, da se sploh več ne utegne ukvarjati z resničnim bistvom samega sebe.

Literatura torej nima več možnosti, večinoma tudi ne več ambicij, da bi se s čimer koli zunaj svoje lastne narave angažirala, ne ustvarja več lastnih in ne ubeseduje prevzetih

ideologij, ne poskuša več biti nekakšna "vest družbe", kot smo jo pisatelji starejših generacij videli in razumeli v še ne tako davni preteklosti, danes se ukvarja s stisko sodobnega človeka, z na videz nenavadnimi zgodbami nenavadnih ljudi, ki to stisko doživljajo, razumeti skuša človeka posameznika, ki v novih razmerah in odvisnosti od njih poskuša redefinirati samega sebe, saj se vse manj pozna, vse manj ve zase in za bistvo in smisel svojega življenja.

Politika na vseh ravneh, doma, v Evropi in v svetu, je vse bolj samozadostna, kultura mora sama zavzeti svoj prostor, ne, ker bi ji po tradiciji pripadal, ampak zato, da napolni vrzel (ali prepad), kamor nobena druga družbena dejavnost ne seže.

V tej metamorfozi ni toliko v težavah literatura sama kot omahljivi bralci, ki jo zapuščajo, ker je še ne prepoznajo v njeni spremenjeni vlogi, ki ni manjša, je pa zapletenejša od vseh prejšnjih. Zato toliko nespোরazumov o tem, kaj kultura danes sploh je. Na Slovenskem pa še posebej.

Sodobnost je lahko prijazen kažipot po intelektualnem in duhovnem labirintu našega časa.